

Grammatikdidaktik – teori och praktik för svenskämnet

Kopieringsunderlag

17.1 Att introducera finithet

- LABB Ändra tid

17.2 Att introducera satsschemat

- KOPIERINGSUNDERLAG Lappar, svartvitt och färg (satsschema)
- Labba i satsschemat – blå!
- Labba i satsschemat – grön!
- Satsschema att lägga in satser i

17.3 Att introducera huvudsatsbegreppet

- LABB Påstående, fråga eller uppmaning?

17.4 Att introducera frasbegreppet

- LABB Vad motsvarar vad?
- LABB Vilka frastyper?

17.5 Att introducera nominalfrasens uppbyggnad

- KOPIERINGSUNDERLAG Lappar, svartvitt och färg (nominalfras)
- LABB Pussla en fras

17.6 Att introducera satsanalys med valens

- KOPIERINGSUNDERLAG Lappar, svartvitt (valens)
- LABB Valen
-

17.8 Att återbesöka ordklasserna

- LABB Gnurp

Nordiska språk

- KOPIERINGSUNDERLAG Prinsessan på ärten på danska
- LABB Vad är skillnaden?

Språk & kön

- LABB Språk & kön

Strösla

- LABB Strösla modala hjälpverb och satsadverbial

De/dem/dom

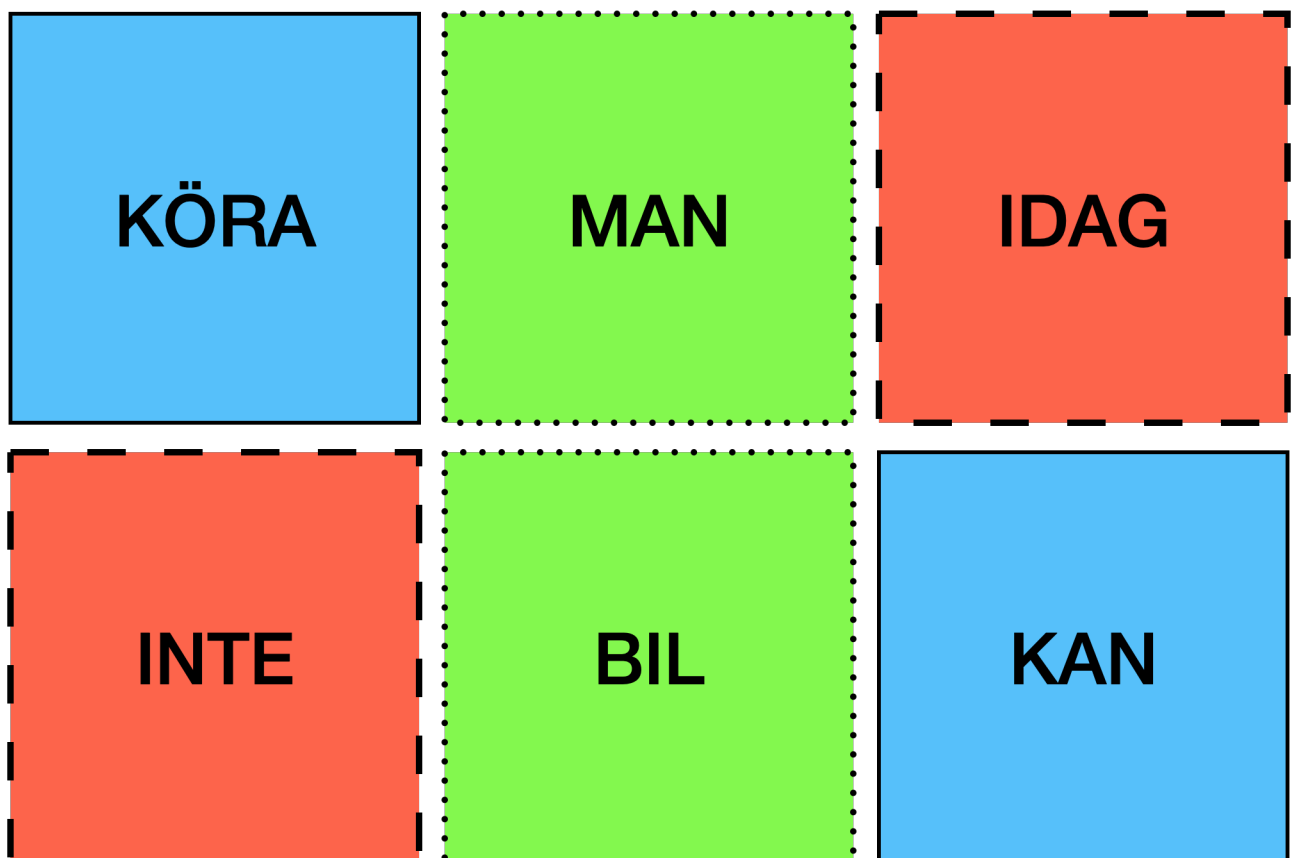
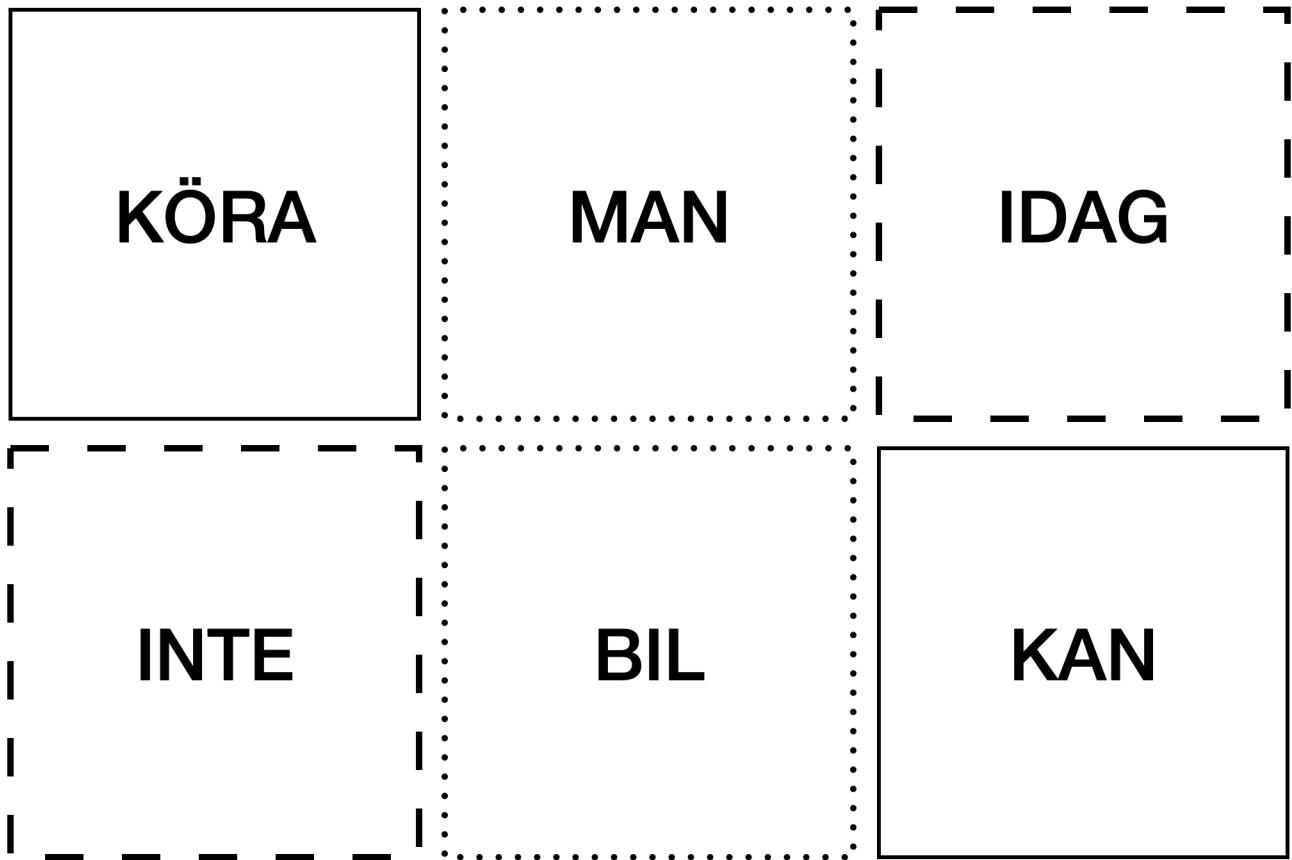
- LABB personliga pronomen
- LABB Byt ut *dom*

LABB Ändra tid

Hon gick in i det tysta köket och satte sig på den lilla kökspallen. Hon ville inte tänka på allt som hade hänt. Strax ovanför huvudet på henne fanns det en hylla med alla hennes farmors kokböcker. Hon suckade tungt. Farmoderns död hade kommit så plötsligt att hon nästan inte kunde förstå att hennes älskade farmor var borta.

Det enda ljud som hon hörde var klockans tickande och trädens stilla sus utanför fönstret. Med ens visste hon vad lösningen var. Det var det enda möjliga. Hon reste sig upp och sträckte sig efter den svarta vaxduksboken vars pärmar var tunna av mångårigt tummande. När hon öppnade den lilla boken, visste hon vad hon borde göra och att hon hade fattat rätt beslut. Hon slog på ugnen och medan hon gnolade på en liten melodi började hon röra ihop kakan. Detta kunde bli lösningen.

Kopieringsunderlag lappar, svartvitt och färg

Labba i satsschemat, blå!

Testa med andra verb än *kan* och *köra* på typplatsen och V-platsen. Vad funkar? Vad funkar inte?

FUNDA-MENT	TYP-PLATS	N1	A1	V	N2	A2
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag
Man		←	inte		bil	idag

Labba i satsschemat, grön!

Testa med andra andra fraser än *man* och *bil* på N1 och N2. Vad funkar? Vad funkar inte? Testa att flytta fraserna från N1 eller N2 till fundamentet. Funkar det?

FUNDA- MENT	TYP- PLATS	N1	A1	V	N2	A2
	Kan		inte	köra		idag
	Kan		inte	köra		idag
	Kan		inte	köra		idag
	Kan		inte	köra		idag
	Kan		inte	köra		idag
	Kan		inte	köra		idag
	Kan		inte	köra		idag
	Kan		inte	köra		idag
	Kan		inte	köra		idag

Satsschema att lägga in satser i

FUNDA- MENT	TYP- PLATS	N1	A1	V	N2	A2

LABB Påstående, fråga eller uppmaning?

Fundera över om huvudsatsen till vänster är ett påstående, en fråga eller en uppmaning. Testa med vilket stort skiljetecken som fungerar (.?!). Anteckna också vilka huvudsatser som var svårast och enklast att lägga in i en kategori. (Satserna är från Lindgren, Astrid 1950. *Kati i Amerika*. Hämtade från: litteraturbanken.se)

Huvudsats	Påstående, fråga eller uppmaning?
är det någonting att gråta så bittert över	
plocka en åt mig också	
moster och jag drack kaffe i köket efteråt	
kläm fram med vad det är du vill	
egentligen var det Jans fel	
bed för mig	
jag skrattade ännu mer	
det ville jag inte	
kommer du ihåg vad det var jag sa	
du är egendomlig	
mina föreställningar om Island har alltid varit lite dimmiga	
var alldeles lugn	
jag stod vid fönstret i vårt hotellrum	
långsamt återfick jag medvetandet efter jordbävningen	
följ med på klubben i kväll	
vad är det med dig	
där kommer prinsen	
alla människor för ju dit	
varför reser du inte till Emmaboda istället	

LABB Vad motsvarar vad?

Vad är det på den första raden i exemplen som har ersatts av det som är understruket på den andra raden? Skriv svar på raderna nedanför! Anteckna gärna vad som var lättast och svårast i labben och varför.

1. på kvällen var älgen vid kojan (Albert Engström)

då var den där

2. I de små sidogatorna kring Boulevard Saint Germain fanns det gott om danslokaler. (Astrid Lindgren)

I dem fanns det gott om danslokaler.

3. I det lilla sjukhemmets hall och korridorer såg jag ibland skymtar av de andra patienterna (Agnes von Krustenstjerna)

Där såg jag ibland det.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

LABB Vilka frastyper?

Vilka frastyper är markerade i den här texten från Krusenstjerna, Agnes von 1922. *Tony växer upp* (hämtad från litteraturbanken.se)? Skriv på raderna. Anteckna gärna också vilka fraser som var svårast och varför.

”Utan tvivel var min morbror John en ganska duktig officer, och han var ordentlig till löjlighet. Naturen hade varit nog välvillig att även ordna hans anletsdrag ordentligt och symmetriskt, så att den som kände honom närmare ovillkorligt tänkte, att min gode morbror ej skulle kunnat åstadkomma det bättre själv. Otaliga voro de skisser och teckningar min moster gjorde av detta vackra, lugna ansikte; tyvärr strödde hon dem överallt i rummen, så att de förorsakade honom mera pina än glädje, ty hon för sin del var ingalunda ordentlig. Hon hade svårt att passa på måltiderna, som alltid skulle serveras på klockslaget; och hon som helst stökade undan sin lunch genom att stoppa i sig ett par bananer och dricka massor av helt doftande te, suckade av otålighet, då hon nödgades sitta en timme vid bordet och se sin man äta långsamt och ta precis en halv smörkula till varje smörgås, så att ej något smör skulle bli kvar på smörkniven.”

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kopieringsunderlag: Pussla en fras (utan färg)

MÖSSA	MÖSSAN	snygga	med tofs	från Paris
en	på hyllan	vita	den	trevlig
stickad	hennes	i tidningen	min	sportiga

Kopieringsunderlag: Pussla en fras (med färg)

från Paris	trevlig	sportiga
med tofs	den	min
snygga	vita	i tidningen
MÖSSAN	på hyllan	hennes
MÖSSA	en	stickad

LABB Pussla en fras

Med lapparna ska ni skapa en fras som fungerar på svenska och som passar in där [] står i nedanstående mening.

[] *ligger på bordet.*

Ni måste använda antingen *mössa* eller *mössan* men sedan kan ni lägga till valfria andra lappar. Anteckna så många olika fraser som möjligt som passar!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kopieringsunderlag: LABB Valens

NÅGOT

NÅGOT

NÅGON

NÅGON

somnade

förstod

innehåller

tog

liknade

tilldelar

LABB Valens

Kombinera lapparna med *någon* eller *något* för att se vad de olika verben har för valens. Skriv upp de kombinationer som funkar!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

LABB Gnurp

I texten här nedanför har verb, substantiv och adjektiv bytts ut mot varianter av ordet *gnurp*. (1) Försök lista ut vilka ord som är verb, vilka som är substantiv och vilka som är adjektiv och skriv ned detta. (2) Diskutera och anteckna vad det är som gör att ni tror att orden tillhör just den kategorin. Tips: Titta särskilt på ordens form och på de sammanhang orden står i.

Petter och Lottas gnurp

När gnurp Grön gnurpade gnurparna och Petter och Lotta gnurpade varsin gnurpig gnurp att gnurpa ut alldeles själva, då gnurpade de väldigt gnurpa. De gnurpade en massa gnurpar i alla möjliga gnurpar. Och Prick gnurpade nödvändigt gnurpa med, därför gnurpade han en gnurpig gnurp han också. Men den gnurpade han i gnurpen, och då gnurpade Esmeralda åt honom. Hon gnurpade inte så det gnurpades, men Lotta gnurpade det tydligt på hennes gnurp.

[...]

Petter och Lotta gnurpade allt, att den här gnurpen gnurpade nästan ändå gnurpare än den förra, för den här gnurpen gnurpade de ju gnurpat gnurpar, och inte bara gnurpat. Allra gnurpast gnurpade de kanske över sina gnurpar.

Prinsessan på ärtan på danska

”Prinsessen på ärtan

Der var engang en prins. Han ville have sig en prinsesse, men det skulle være en rigtig prinsesse. Så rejste han hele verden rundt for at finde sådan en, men alle vegne var der noget i vejen. Prinsesser var der nok af, men om det var rigtige prinsesser, kunne han ikke ganske komme efter; altid var der noget, som ikke var så rigtigt. Så kom han da hjem igen og var så bedrøvet, for han ville så gerne have en virkelig prinsesse.

En aften blev det da et frygteligt vejr. Det lynede og tordnede, regnen skyllede ned, det var ganske forskrækkeligt! Så bankede det på byens port, og den gamle konge gik hen at lukke op.

Det var en prinsesse, som stod udenfor. Men Gud, hvor hun så ud af regnen og det onde vejr! Vandet løb ned ad hendes hår og hendes klæder, og det løb ind ad næsen på skoen og ud ad hælen, og så sagde hun, at hun var en virkelig prinsesse.

– Ja, det skal vi nok få at vide!" tænkte den gamle dronning, men hun sagde ikke noget, gik ind i sovekammeret, tog alle sengeklæderne af og lagde en ært på bunden af sengen, derpå tog hun tyve madrasser, lagde dem oven på ærtan og så endnu tyve edderdunsdyner oven på madrasserne.

Der skulle nu prinsessen ligge om natten.

Om morgenen spurgte de hende, hvordan hun havde sovet.

– O, forskrækkelig slet! sagde prinsessen, jeg har næsten ikke lukket mine øjne den hele nat! Gud ved, hvad der har været i sengen? Jeg har ligget på noget hårdt, så jeg er ganske brun og blå over min hele krop! Det er ganske forskrækkeligt!

Så kunne de se, at det var en rigtig prinsesse, da hun gennem de tyve madrasser og de tyve edderdunsdyner havde mærket ærtan. Så ømskindet kunne der ingen være uden en virkelig prinsesse.

Prinsen tog hende da til kone, for nu vidste han, at han havde en rigtig prinsesse, og ærtan kom på Kunstkammeret, hvor den endnu er at se, dersom ingen har taget den. Se, det var en rigtig historie.”

[Källa: Andersen, H.C. *Eventyr og Historier*, runeberg.org]

LABB Vad är skillnaden?

Läs nedanstående korta utdrag från *Prinsessen på ærten*. Översätt texten till svenska och fundera över formen på substantiven i den danska texten och formen på substantiven i den svenska texten. Finns det några substantiv som är lika till formen i den danska texten och den svenska översättningen? Finns det några som är olika?

Så kunne de se, at det var en rigtig prinsesse, da hun gennem de tyve madrasser og de tyve edderdunsdyner havde mærket ærten. Så ømskindet kunne der ingen være uden en virkelig prinsesse.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

LABB Språk & kön

I den här laborationen ska ni i grupp undersöka hur personer beskrivs utifrån kön i olika typer av text från olika epoker. För att kunna göra detta på ett effektivt sätt kommer ni att använda er av Språkbankens textsamlingar, så kallade korpusar, som finns samlade i korpusverktyget Korp. På Språkbanken finns texter samlade från många olika genrer och tider och korpusen växer hela tiden. I verktyget Korp kan man söka bland över 16 miljarder ord (jan 2024) i olika korpusar och få fram kvantitativa data mycket snabbt.

De flesta vet vad ett adjektiv är, till exempel rolig. Semantiskt är det ett ord som beskriver olika företeelser, och syntaktiskt använder vi det mycket ofta i kombination med substantiv som det beskriver, antingen som adjektivfras inuti en s.k. nominalfras, en [rolig] berättelse, eller som fristående adjektivfras i en sats, som predikativ: Berättelsen var [rolig].

Genom att vi utnyttjar den här grammatiska kunskapen kan vi göra så kallade riktade sökningar i olika texttyper i Korp. På så vis kan vi ta reda på om personer tillskrivs olika egenskaper i förhållande till vilket kön de tillhör.

Grundhypotesen är att olika typer av adjektiv används för att beskriva personer av olika typer av kön. Man kan också anta att adjektiven skiljer sig åt beroende på texttyp eller hur gammal texten är. I den här laborationen ska vi ta reda på om den hypotesen stämmer eller inte och vad skillnaden i så fall är.

Vid den muntliga genomgången kommer ni att bli ombedda att sammanfatta era resultat för de andra grupperna, så att vi kan jämföra resultaten. Vi kommer också att diskutera vad en sådan här undersökning kan användas till i ett sociolingvistiskt perspektiv, vilken nytta man har av ett korpusverktyg i den här typen av undersökningar och vilken nytta man har av ett grammatiskt metaspråk och grammatikkunskaper när man arbetar med den här typen av verktyg.

Börja med det här!

- Gå in på <https://spraakbanken.gu.se/korp> och välj fliken **Utökad**.
- Välj korpus: Klicka på korpusväljaren och avmarkera alla korpusval. Välj sedan enbart den korpus ni ska undersöka. Om det finns en pil framför ett korpusnamn så finns det underkorpusar. Er korpus kan vara en underkorpus.

Sökning på adjektivfras som attribut i nominalfras *en/den + ADJ + tjeje(n)/kille(n)/kvinna(n)/man(nen)* etc.

- Klicka på + **Lägg till token** två gånger så att ni har tre sökrutor.
- Om ni ska söka på *en + ADJ + tjej/kille* fyller ni i *en* i den första sökruten och *kvinna* i den sista. I den mittersta rutan byter ni från *ord* till *ordklass* i rullgardinsmenyn och väljer *adjektiv*.
- Vid KWIK väljer ni 500 träffar per sida.
- Klicka på **Sök** så kommer träffarna fram.
- När alla träffarna kommit fram:
 - Notera hur många träffar det är totalt.

- Klicka på träffliken **Statistik > Aktivera och sök** för att få fram hur många olika typer av träffar som finns i korpusen. Anteckna vilka adjektiv som används i de tio första träffarna.
- Diskutera adjektiven som används och välj ut de 20 första som har tydligt värderande stilvalör. Ta gärna också med ett antal adjektiv som ni är osäkra på, för att diskutera dem med klassen.

Sökning på adjektivfras som predikativ: *hon/han/hen + är + så + ADJ*

- Klicka på + **Lägg till token** så att ni har fyra sökrutor. Om ni ska undersöka *hon + är + så ADJ* söker ni på orden *hon, är, så* i de tre första och på ordklass *adjektiv* i den sista.

Varje gång ni har gjort en sökning:

- När alla träffarna kommit fram gör ni följande
 - Notera hur många träffar det är totalt.
 - Klicka på träffliken **Statistik > Aktivera och sök** för att få fram hur många olika typer av träffar som finns i korpusen. Anteckna vilka adjektiv som används i de tio första träffarna.
 - Diskutera adjektiven som används och skriv ned ut de 20 första som har tydligt värderande stilvalör, positiv eller negativ. Ta gärna också med ett antal adjektiv som ni är osäkra på, för att diskutera dem med klassen.
 - Notera resultaten i en tabell på datorn som ser ut t.ex. såhär:

Korpus:

	hon är så ADJ	hen är så ADJ	han är så ADJ
antal träffar	17	...	...
tio första	glad ledsen trött	...	...
positiva (av 20 första)	glad	...	...
negativa (av 20 första)	ledsen	...	...
kluringar	trött ...	...	...

LABB Strössla modala hjälpverb och satsadverbial

Skriv om den nedanstående texten enbart genom att lägga till modala hjälpverb och modala satsadverbial. Anteckna om ni behöver ändra formen på några ord i texten om när ni lägger till de modala hjälpverben.

(Texten är hämtad från Bylin, Maria & Melander, Björn 2023. *Språkrådet rekommenderar.*)

Läs er nya text och diskutera vilken effekt den nya texten får jämfört med originalet. Skriv ner några tankar om detta.

”Alla människors språk varierar, och det beror på många olika saker. I grunden lär sig en individ att tala det språk den hör i sin omgivning. Det betyder att ett barn som växer upp i en viss del av landet kommer att höra en viss dialekt, vissa sociolekter och vissa sätt att uttrycka sig. Att skriva standardiserad svenska lär barn sig i skolan. Skriften speglar till stor del talet, men ju mer utbildning i skrivande man får, desto mer lär man sig att behärska skriftspråkets specifika normer och grammatik.”

Förslag på modala hjälpverb att strössla med	Förslag på modala satsadverbial att strössla med
kan, måste, bör, lär, ska, får, verkar, vill, tycks, behöver, förefaller, tycks,	förmodligen, troligen, kanske, absolut, garanterat, antagligen, tyvärr, olyckligtvis, förhoppningsvis, egentligen, ju, lyckligtvis, tydligen

LABB Personliga pronomen

Längst ned finns en lista med olika verb och deras valens (vilka led som ingår i deras betydelse). De olika led som saknas står med som NÅGON och NÅGOT. Använd pronomenen i tabellen för att pröva vad som kan ersätta alla NÅGON och NÅGOT för de olika verben. Ser ni något mönster?

jag du, han, hon, hen, den, det	mig, dig, honom, henne, hen, den, det
vi, ni, de	oss, er, dem

1. Puck ser att NÅGON äter NÅGOT.
2. Puck såg att NÅGON tog NÅGOT.
3. Puck såg att NÅGON somnade.
4. Puck visste att NÅGON förstod NÅGOT.
5. Puck ser att NÅGON tilldelar NÅGON NÅGOT.
6. Puck vet att NÅGOT innehåller NÅGOT.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

LABB Byt ut *dom*

Läs nedanstående text tillsammans. Testa att skriva om texten och ersätta alla *dom* i texten med *de* eller *dem*. Anteckna vilka ställen som är känns lätta och vilka som känns svårare.

Längre nere i parken såg Elsa ett par tanter som verkade vakta några ungar. Dom stod och rökte och pratade med varann medan ungarna sprang runt och skrek. En av tanterna ropade på dom och gav dom något ur en påse. Dom stod vid påstanten och hoppade upp och ned tills dom fick var sitt äpple. Dom vildaste barnen lyssnade inte, utan sprang fortfarande runt, runt och skrek. Så en annan tant fimpade helt resolut sin cigarrett med foten i sandlådan och hämtade dom och släpade dom till äppelutdelningen, ett barn i varje hand. Dom arga ungarna slutade skrika så snart dom hade fått ett äpple i handen.

Elsa drog sig längre in bakom buskarna för att inte synas. Hon tittade på sina händer. Dom var så kalla att dom skakade nu. Hon höll dom i sina armhålor en stund för att bli lite varmare. Det bästa skulle vara om dom där tanterna och dom där ungarna kunde ge sig av så att hon kunde gå fram och leta efter väskan med pengarna. Utan dom kunde hon ju inte gå härifrån. Bara nu inte ungarna hittade dom först.

Satsschemat (svartvitt kopieringsunderlag)

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2